

Semantické pole *Heimat* v člancích *Reichenberger Zeitung* mezi lety 1908 a 1938

Bc. Terezie Hanzlová

Sekce - PŘÍRODNÍ, HUMANITNÍ a SPOLEČENSKÉ VĚDY,
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2. ročník
Navazující magisterský studijní program – Učitelství pro střední školy a
2. stupeň základních škol

Abstrakt: Tato diplomová práce zkoumala sémantické pole lexému *Heimat* ve vydáních libereckého německy psaného deníku *Reichenberger Zeitung* z let 1908 a 1938. Cílem studie bylo analyzovat změny ve významu slova *Heimat* v různých historických a politických kontextech. Pomocí korpusové analýzy byly identifikovány a vizualizovány kolokace tohoto lexému, což umožnilo sledovat jeho sémantický a společenský vývoj. Dále byly navrženy didaktické metody, které ukázaly, jak lze získané poznatky využít ve výuce němčiny na SŠ a 2. stupni ZŠ, zejména k podpoře interkulturních kompetencí a k prohloubení porozumění regionální historii.

Klíčová slova: slovní pole, sémantická pole, pojem domova, *Reichenberger Zeitung* (Liberecké noviny), kolokace, jazykový vývoj, posun významu, analýza jazykového korpusu, slovní mraky

1 Úvod: Relevance, výzkumné otázky a cíle práce

Tato práce se zaměřuje na analýzu slovního pole *Heimat* (česky domov/vlast) v německojazyčném tisku *Reichenberger Zeitung* (dále RZ) z let 1908 a 1938. Cílem je rekonstruovat významové posuny v proměnlivém regionálním a společenském kontextu. Liberec (Reichenberg), centrum německé kultury v severních Čechách do roku 1945, představoval ideální prostředí pro tuto analýzu. Teoretickým východiskem je teorie slovních polí, která předpokládá, že významy slov jsou určovány jejich vztahem k jiným lexémům. Zvláštní pozornost je věnována didaktickému využití výsledků ve výuce němčiny na českých školách.

Navzdory existujícím studiím o pojmu *Heimat* (např. Scharnowski, 2019) dosud chyběl výzkum zaměřený na jeho lexikální realizaci v regionálním korpusu a ve vnímání u českých Němců. Práce má tedy lingvistický, historický i pedagogický přínos, zejména v Libereckém kraji. Z pohledu učitelky němčiny vnímám důležitost ukázat žákům historický význam německého jazyka v našem regionu a podpořit jejich zájem o výuku prostřednictvím témat, k nimž si mohou vytvořit osobní vztah.

Hlavní výzkumné otázky byly:

- Jak se proměnilo sémantické pole *Heimat* v RZ mezi lety 1908 a 1938?
- Psalo se v roce 1938 o *Heimat* častěji nebo méně než v roce 1908?
- Co lze z dat vyvodit o vztahu tehdejších německých obyvatel k Liberci a k *vlasti*?
- Jak lze slovní pole didakticky využít ve výuce němčiny?

Použité metody zahrnovaly:

- Kolokační analýzu slovního pole *Heimat* pomocí korpusu ve všech číslech *Reichenberger Zeitung* z let 1908 a 1938.
- Vytvoření slovních mraků (Word Clouds) nejčastějších lexémů pro vizualizaci rozdílů a vývoje, zejména pro didaktické účely.

- Vypracování didaktických úloh, které ve výuce němčiny na 2. stupni ZŠ a na SŠ propojí práci se sémantickými poli s výukou regionálních dějin.

(Podrobné výpočty, tabulky a grafy jsou součástí příloh původní diplomové práce.)

2 Severní Čechy mezi lety 1900 a 1940

Jazykový vývoj úzce souvisí s historickými, politickými a kulturními změnami (Kinne, 1998, s. 78). Pro analýzu významu lexému *Heimat* bylo nezbytné znát historické a společenské pozadí severních Čech.

2.1 Období Rakousko-Uherské monarchie před první světovou válkou

V severních Čechách spolu Němci a Češi žili po staletí. Na přelomu 19. a 20. století tvořili Němci v Liberci většinu, přičemž napětí mezi oběma národy sílilo po roce 1848. Přestože docházelo k incidentům, hluboká národní nenávisť mezi běžnými obyvateli ještě nevznikla a smíšené sňatky byly běžné (Holečková, 1997, s. 16). Liberec se díky industrializaci stal centrem textilního, sklářského a automobilového průmyslu, podporovaného rodinou Liebigů, která stála i za vydáváním *Reichenberger Zeitung* (Kovařík, 2015, s. 18).

2.2 Takzvané Sudety v letech před druhou světovou válkou

Po roce 1929, kdy hospodářská krize postihla severočeské průmyslové oblasti, zesílily sociální napětí a nezaměstnanost, čehož využila nacionalistická propaganda Sudetoněmecké strany (Sdp) pod vedením Konrada Henleina (Kovařík, 2015, s. 24–25). SdP rychle získala volební podporu a připravila půdu pro Mnichovskou dohodu (1938), po níž byla oblast připojena k Německu a z Liberce bylo evakuováno až 80 % českých obyvatel (Karpaš et al., 2022, s. 364). Současně rostl antisemitismus, vrcholící pogromem v listopadu 1938 (Lhotová, 2013, s. 17, 105). Po vyhlášení protektorátu (15. března 1939) se Liberec stal centrem sudetské župy, čímž se definitivně začlenil do Třetí říše.

3 Teorie slovních polí jako teoretický přístup k analýze významů slov

Teorie slovních polí nahlíží význam slov nikoli izolovaně, ale jako součást sítě vzájemně propojených lexémů (Lendo, 2018, s. 162). Jejím zakladatelem je Jost Trier (1931), který prokázal, že členy jednoho pole lze paradigmaticky zaměňovat, a že posun významu jednoho lexému mění celé pole. Pro analýzu pole *Heimat* tato práce primárně využila syntagmatický přístup Waltera Porziga (1934), který zkoumá, jak se slova typicky spojují v kolokacích, např. *les + zelený* (Staffeldt, 2017, s. 118).

3.1 Použití slovních polí ve výuce

Teorie slovních polí systematický přístup k rozšiřování slovní zásoby, který vede žáky k učení skupin lexémů spojených významovými vztahy, nikoli izolovaných slov (Staffeldt, 2017, s. 97). Místo pouhého drilu slovíček se uplatňují kategorie jako synonyma, antonyma, hyponyma a hyperonyma. Žáci se učí rozhodovat, zda se dané slovíčko hodí do kontextu, nebo si sami seskupují slova podle vlastních kritérií. To vše zvyšuje efektivitu paměťového učení a podporuje chápání jazyka jako propojeného systému a rozvíjí interkulturní citlivost.

4 Datový materiál a metody

Deník *Reichenberger Zeitung* (RZ) vydávaný v Liberci od roku 1860, představoval hlavní hlas německé menšiny v severních Čechách (Taller, 1997, s. 42–43). Postupně začaly noviny hájit zájmy Sudetoněmecké strany (Karpaš et al., 2022, s. 345).

Korpus tvořily digitalizované výtisky RZ z let 1908 (č. 1–311; 6 821 stran) a 1938 (č. 1–260; 4 657 stran), přičemž vydávání roku 1938 skončilo 5. 11. na nátlak NSDAP (Lefler, 2009). **Ačkoli byl korpus 1908 1,46 × větší, výskyt lexému *Heimat* byl v roce 1938 2,17 × vyšší (483 vs. 1 046 tokenů), tedy zhruba na každé 4. straně místo na každé 14.** Tento poměr potvrzuje, že v roce 1938 se o tématu *Heimat* psalo výrazně častěji, což zodpovídá druhou výzkumnou otázku.

5 Korpusová analýza slovního pole *Heimat* v novinách RZ

Pro obě zkoumaná léta (1908 a 1938) byla v digitálním korpusu RZ identifikována všechna místa výskytu lemmatu *Heimat* a zaznamenána jejich syntaktická okolí (Keywords in Context). Výběr kolokátorů vycházel z přísně formálních syntaktických a morfologických kritérií, aby nedošlo k předpojatému výběru a zachovala se objektivita semantické analýzy. Manuálně bylo ověřeno, zda přepis vytvořený OCR softwarem odpovídá originálnímu frakturovému písmu novin. Data byla zanesena do MS Excel pro systematickou analýzu dle polí: konkrétní tvar slova, lemma, typ (podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso, kompozitum, frazeologismus), četnost výskytu za rok, přepis věty, zkrácená a úplná citace zdroje.

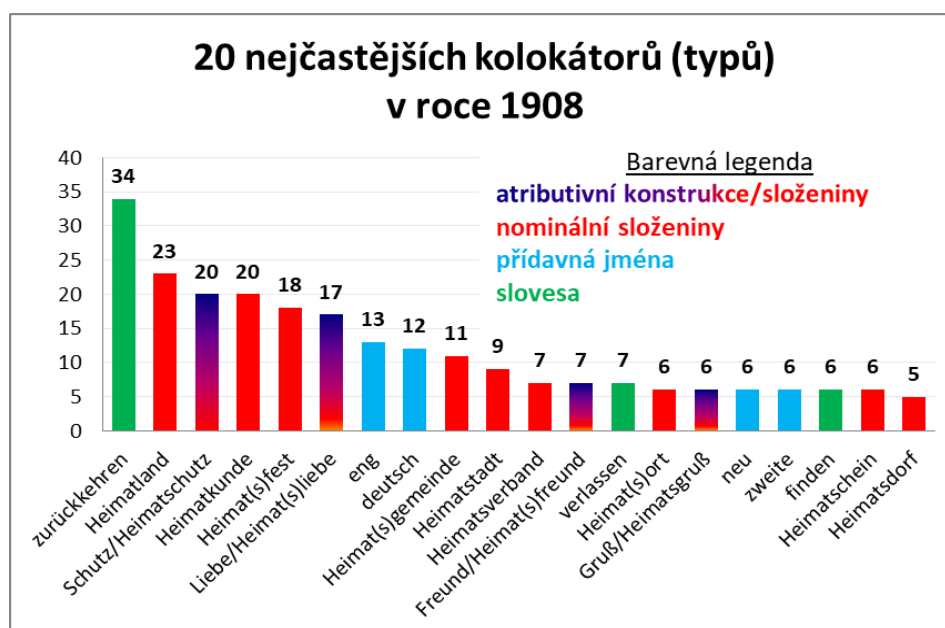
	A	B	C	D	F	H	I
1	Wortform	Lemma	Typ	Häufigkeit	Satz	Zeile	Vereinfachte Quelle
567	ruft	rufen	V		2 Die Heimat ruft!	566	1938, Mai, 120, S.4
					An diesen überfütterten, Gefangenschaft gewohnten und unterochten Raubtieren reizt ihn nichts als allenfalls ihr Geruch, der ihn an die verbotene Heimat erinnert.		
568	verbotene	verboten	A			567	1938, Mai, 120, S.13
569	erinnert	erinnern	A			568	

Obr. 1: Příklad zadávání dat do tabulek v MS Excel

Na základě 1529 vypsanych úryvků z textu byly vytvořeny sloupcové grafy a slovní mraky, znázorňující nejčastější kolokátory a poměr zkoumaných slovních druhů.

5.1 Analýza slovního pole *Heimat* v RZ v roce 1908

V dílčím korpusu RZ z roku 1908 bylo zaznamenáno 656 výskytů různých autosemantických slov, reprezentujících 346 různých lexémů.

Obrázek 2: 20 nejčastějších kolokátorů (typů) lexému *Heimat* v textech Reichenberger Zeitung z roku 1908

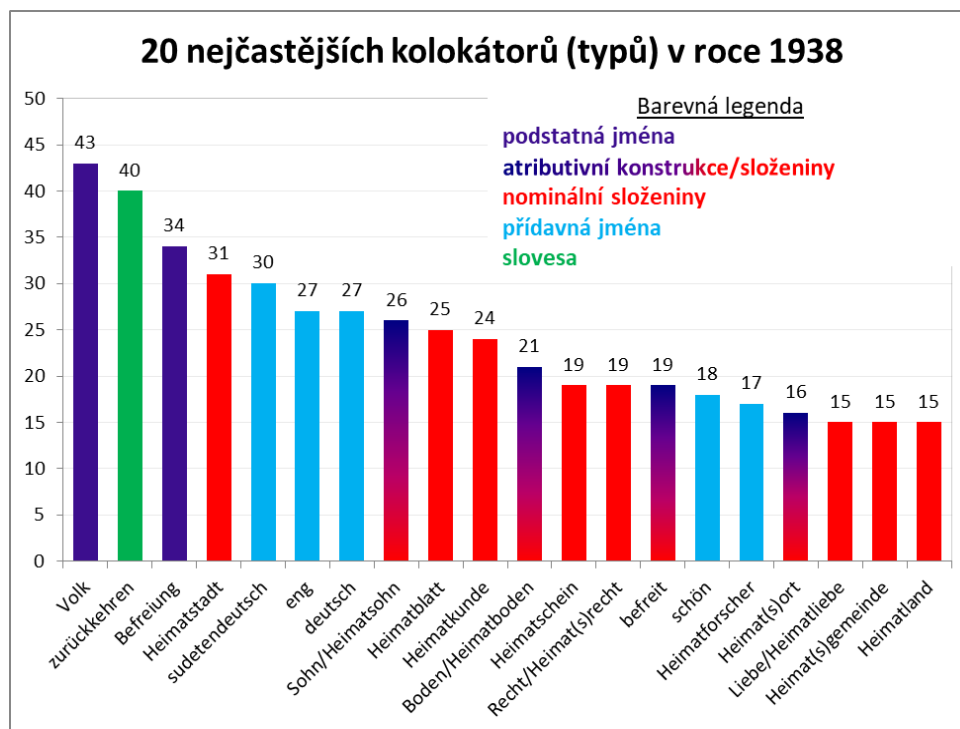
Analýza 20 nejčastějších kolokátorů odhalila klíčové významové aspekty vnímající *Heimat* primárně v **kulturních, osobních a komunitních kontextech**, zdůrazňující tradici, bezpečí a silné emocionální pouto k místní identitě a společenství v tomto období:

- **Návrat a bezpečí:** Naprosto dominovalo sloveso *zurückkehren* (vrátit se, 34 výskytů) naznačující pozitivní a emocionální vnímání návratu do *vlasti* jako bezpečného útočiště.
- **Regionální a národní identita:** *Heimatland* (vlast, domovina) (23) a *Heimatkunde* (vlastivěda) (20) poukazují na silnou identifikaci obyvatel s regionem a jeho tradicemi, odrážející snahu posilovat národní identitu, zejména prostřednictvím vzdělávání, což bylo klíčové v tehdejší Liberci se smíšeným obyvatelstvem.
- **Ochrana a stabilita:** Lexém *Schutz/Heimatschutz* (ochrana domova/vlasti) (20) naznačuje potřebu bezpečí a ochrany tradic, kultury a přírody, obzvláště relevantní v období industrializace a vzniku spolků zaměřených na ochranu domova (*Heimatschutzvereine*).
- **Komunita a sounáležitost:** *Heimat(s)gemeinde* (domovská obec/komunita) (11) a *Heimatsverband* (domovský spolek/svaz) (7) podtrhují význam místních komunit. Emocionální pouto k domovu a snahu udržet kulturu skrze oslavy a komunitní akce dokládají *Heimat(s)fest* (domovská slavnost) (18) a *Liebe/Heimat(s)liebe* (lásky k domovu/vlasti) (17). Loajalitu ke komunitě pak symbolizuje *Freund der Heimat/Heimat(s)freund* (přítel vlasti) (7). Čtenáři RZ byli přímo osloveni jako přátelé vlasti.
- **Úzké pouto a německá identita:** Přídavné jméno *eng* (těsný, úzký) (13) ve spojení „die enge Heimat“ vyjadřuje silné emocionální či geografické pouto. Atributivní použití *deutsch* (německý) (12) v „deutsche Heimat“ zase zdůrazňuje národní a kulturní sebeidentifikaci německy mluvící populace.
- **Ztráta a opuštění:** Vedle pozitivních konotací se objevovaly i lexémy jako *verlassen* (opustit) (7), *Heimat(s)ort* (domovské místo) (6) a *Heimatsstadt* (domovské město) (9), které naznačují zkušenost se ztrátou či opuštěním domova.

- **Vyjádření loajality:** Běžnou praxí vyjadřování loajality k domovu prostřednictvím jazykových formulí dokládají pozdravné výrazy *Gruß/Heimatsgruß* (pozdrav z vlasti) (6).

5.2 Analýza slovního pole *Heimat* v RZ v roce 1938

V korpusu z roku 1938 bylo zaznamenáno 1469 výskytů různých slovních forem v kontextu s *Heimat*, představujících 501 unikátních lemmat.

Obrázek 3: 20 nejčastějších kolokátorů (typů) lexému *Heimat* v textech Reichenberger Zeitung z roku 1938

Zatímco některá témata zůstala aktuální, rok 1938 přinesl řadu nových, silně politicky a historicky zabarvených pojmů:

- **Volk (národ):** S 43 výskyty (oproti jedinému v roce 1908) zaujímá *Volk* ústřední postavení. Pojem *Volk* se stal klíčovým ideologickým prvkem nacistické propagandy, často spojovaný s představou „národa bez prostoru“ (*Volk ohne Raum*) ospravedlňující expanzivní politiku. RZ zdůrazňuje potřebu silnějšího spojení národa s vlastí: „*Dnes víme, proč jsme národem, proč jím musíme být ještě silněji, proč jsme spojeni s vlastí a proč se do ní musíme ještě hlouběji zakořenit!*“ (1938, č. 79, s. 1)
- **Boden/Heimatboden (domácí půda):** *Boden* (21 výskytů oproti 3 v roce 1908) poukazuje na nacistickou ideologii „Krev a půda“ (*Blut und Boden*), dle níž je tělesná a kulturní čistota národa zachována prostřednictvím půdy, na níž národ žije a pracuje (Darré, 1936, s. 5).
- **Befreiung (osvobození) / befreit (osvobozený):** Tyto lexémy (34/19 výskytů) byly klíčové pro legitimaci obsazení Sudet německou armádou v říjnu 1938. V RZ je hojně zmiňována vděčnost Hitlerovi a tzv. „český teror“.
- **Recht/Heimat(s)recht (právo na domov):** Tento pojem (19) odráží teritoriální nároky německého obyvatelstva.

5.3 Výsledky analýzy: srovnání a hodnocení

Srovnání korpusů z let 1908 a 1938 odhalilo zásadní rozdíly v sémantickém poli lexému *Heimat*, odrážející změněné politické a společenské podmínky i rostoucí ideologické zneužívání pojmu.

Ústřední teze práce potvrdila teorii sémantických polí: lexémy, které se často vyskytují společně, se vzájemně významově ovlivňují. V případě *vlasti a národa/lidu* analýza ukázala, že jejich časté společné výskyty v roce 1938 vedly k vzájemnému zesílení významu. Toto úzké propojení je patrné například ve větě: „*Volk a Heimat jsou dva pojmy, z nichž si jeden bez druhého nelze představit.*“ (1938, č. 59, s.4) Tento jev není omezen jen na období nacismu, jak ukazuje Weber (2017) ve své studii o lexému *Volk* v Německu v kontextu debaty o migraci.

Kvantitativní a kvalitativní posun: Lexém *Heimat* se v roce 1938 vyskytoval přibližně **3,5krát častěji** než v roce 1908, což svědčí o jeho rostoucím významu v politicky vypjatém kontextu.

- **V roce 1908** bylo užívání *Heimat* převážně v **kulturních a osobních souvislostech**. Kolokátory jako *Heimatkunde* (vlastivěda), *Heimatschutz* (ochrana domova) a *Heimatliebe* (láska k domovu) zdůrazňovaly tradici, společenství a regionální identitu.
- **V roce 1938** se význam výrazně posunul. *Heimat* bylo nyní úzce spojeno s **nacionalistickými koncepty**, zejména s častým společným výskytem s *Volk* (národ).

Emocionální aspekt pojmu *Heimat* zůstal silný, ale s rozdílnou podobou. Zatímco v roce 1908 vyjadřovaly emocionální pouto spíše lexémy jako *Liebe* (láska) a *Rückkehr* (návrat), v roce 1938 byla emocionální složka rozšířena o nacionalistické ideály a politickou loajalitu. Jak uvádí Zöllner (2015, s. 222), „*Heimat není místo, Heimat je pocit.*“ Analýza dokládá, že sémantická pole, používání jazyka a význam slov jsou silně vázány na dobový kontext.

6 Možnosti didaktického využití analýzy ve výuce němčiny na českých školách (2. stupeň ZŠ a SŠ)

Analýza prokázala zásadní rozdíl ve významu *Heimat* mezi lety 1908 a 1938, což otevírá nové didaktické možnosti. Práce s významovými poli pomáhá rozšiřovat slovní zásobu a ukazuje, jak se významy slov mění v historickém kontextu. Slovo *Heimat* navíc nemá v češtině jednoznačný ekvivalent, což vybízí k hlubší kulturní reflexi. Žáci potřebují k učivu osobní vztah (Willis, 2007), a právě pojem *Heimat* v textech RZ umožňuje propojit jazyk s regionální historií a přispívá k hlubšímu porozumění německé kultuře v česko-německém pohraničí.

6.1 Cvičení se slovními mraky: Vizualizace a reflexe pojmu *Heimat*

Práce se slovními mraky nabízí kreativní způsob vizualizace sémantických polí a spojení jazykové a historické reflexe. Cílem je prohloubit chápání vývoje pojmu *Heimat* a zároveň podpořit vlastní zamyšlení žáků nad tímto pojmem.

Nejprve je vhodné žákům vysvětlit, jak slovní mraky fungují a čím se liší od známých myšlenkových map. Jako úvod mohou posloužit jednoduchá témata jako *škola* nebo *léto*.

Obrázek 4: (a) slovní mrak kolokátorů s *Heimat* z roku 1908, (b) z roku 1938

Na začátku cvičení učitel představí slovní mrak (obr. 4a, 4b), vytvořený na základě analýzy RZ zachycující typické kolokace a asociace pojmu *Heimat* z let 1908 nebo 1938. Žáci ve skupinách analyzují dominující slova a jejich významy související s *Heimat*. Následuje diskuze s otázkami jako:

- Která slova jsou nejvýraznější?
- Co znamenají barvy ve slovním mraku?
- Proč byla některá slova tehdy důležitá?
- Jaká slova si dnes spojuješ s *Heimat*?

Následně žáci vytvoří vlastní slovní mrak, buď digitálně např. pomocí Wordclouds.com, nebo ještě lépe ručně (např. formou plakátu), s výrazy, které si s pojmem *Heimat* sami spojují. Tento úkol podporuje kreativitu a osobní zamyšlení. Cvičení je vhodné podpořit mateřským jazykem a propojit s učivem dějepisu. Výsledky žáci prezentují ve třídě, porovnávají vlastní pojetí *Heimat* s historickým a diskutují o možných změnách významu v dnešním globalizovaném světě.

6.2 Cvičení s textem: Historické perspektivy na *Heimat*

Před aktivitou se žáci seznámí s historickým kontextem let 1908 a 1938 pomocí různých zdrojů (titulky z RZ, historické texty, obrázky, mapy). Ve skupinách materiály analyzují a diskutují o důležitých tématech a událostech dané doby. Vyučující shrne a doplní potřebné informace pro lepší porozumění.

Žáci následně pracují s krátkými úryvky z RZ z let 1908 a 1938, které ilustrují dobové souvislosti. Vybrané věty (viz kapitoly 6.1 a 6.2 diplomové práce) slouží jako podklad pro další analýzu a vybízejí k zamyšlení.

Učitel/ka zahájí cvičení vysvětlením historického významu novin pro liberecký region. Upozorní, že původní texty byly tištěny gotickým písmem (frakturou), zatímco žákům jsou zpřístupněny v moderním fontu pro lepší čitelnost – případně se mohou pro zábavu pokusit původní písmo rozluštit. Následně žáci pracují ve skupinkách a analyzují texty pomocí otázek v němčině, například:

- Co pro tebe znamená *Heimat*?

- Jak je *Heimat* v textech popsána?
- Jaké osoby, místa nebo věci jsou s *Heimat* spojeny?
- Jaké pocity lidé s *Heimat* spojují?
- Co víš o politické a společenské situaci té doby?
- Liší se popis *Heimat* mezi roky 1908 a 1938? Proč?

Diskuzi lze rozšířit o současné vnímání pojmu *Heimat*. Žáci vyhledávají, jaké pojmy jsou dnes s *Heimat* spojovány, např. pomocí internetových článků nebo rozhovorů v rodině. Mohou se objevit témata jako migrace, státní příslušnost, rodina, identita či sounáležitost, která se dají dále rozvinout. Může se například diskutovat, co znamená migrace pro lidi, kteří musí opustit svou domovinu, proč odcházejí a jak se s tím vyrovnávají. Taková diskuse pomůže rozvíjet pochopení a empatii vůči osudům uprchlíků a migrantů.

Doporučuje se také exkurze do Krajské vědecké knihovny v Liberci, kde mají žáci možnost nahlédnout do historických novin (vč. RZ) v originále. Tato zkušenost přiblíží nejen gotické písmo a design tehdejších novin, ale také zdůrazní historickou důležitost německého jazyka a kultury v historii regionu.

7 Závěr

V této práci byl popsán významový posun lexému *Heimat* (domov/vlast) v Libereckých novinách (*Reichenberger Zeitung*) mezi lety 1908 a 1938, s cílem srozumitelně představit sémantické změny v různých historických kontextech. Byla provedena komplexní korpusově-lingvistická analýza, jež odhalila, že zatímco v roce 1908 byl *Heimat* především bezpečným místem osobní identifikace a společenské příslušnosti, v roce 1938 se stal silným ideologickým konceptem, neoddělitelně spojeným s myšlenkou národa (*Volk*) a politickou mobilizací (např. *sudetendeutsche Heimat*, *Heimatboden*, *Befreiung der Heimat*). Tento vývoj představuje přechod od individuálního pouta k nacionalisticky a etnicky definované kolektivní komunitě. Tato změna významu ilustruje, jak jsou slovní pole ovlivněna společenskými a politickými kontexty, což potvrdilo východisko klasické studie Josta Trierera (1931).

Z metodického hlediska je při interpretaci výsledků důležité zohlednit, že *Reichenberger Zeitung* jako regionální tisk s jasně profilovaným ideovým zaměřením odrážel perspektivu drtivé většiny tehdejší německojazyčné populace v Liberci, nikoli však celé.

Vedle jazykovědného přínosu práce obsahuje i didaktické inovace, které převádějí získané poznatky do prakticky orientovaných výukových konceptů, např. slovních oblaků umožňujících hlubší porozumění historickým a kulturním kontextům německého jazyka.

Tato práce otevírá četné možnosti pro budoucí výzkum. Budoucí studie by mohly rozšířit analýzu o další období, tiskoviny, komparativní studie podobných lexémů (*Volk*, *Nation*) či zkoumání současného užívání pojmu *Heimat* v německé společnosti, neboť pojem je i dnes velmi aktuální a vyvolává kontroverzní diskuse, např. v kontextu AfD a migračních debat (Weber, 2017).

Literatura

1. CANTARINI, Sibilla. Syntaktische Wortfelder: Von den ‚wesenhaften Bedeutungsbeziehungen‘ über die ‚Kollokationen‘ und ‚Selektionsbeschränkungen‘ bis zu den ‚lexikalischen Solidaritäten‘. Online. *L'Analisi Linguistica e Letteraria*, roč. 15 (2007), s. 47–66. ISSN 1122 – 1917. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/242288533_SYNTAKTISCHE_WORTFELDER_VON_DEN_WESENHAFTEN_BEDEUTUNGSBEZIEHUNGEN_UBER_DIE_KOLLOKATIONEN_UND_SELEKTIONSBSCHRANKUNGEN_BIS_ZU_DEN_LEXIKALISCHEN_SOLIDARITATEN
2. DARRE, Richard Walther. *Blut und Boden: Ein Grundgedanke des Nationalsozialismus*. PDF; Online. Berlin: Reichsdruckerei, 1936. Dostupné z: <https://libraryofagarthia.com/Politics/National%20Socialism/Richard%20Darre/Darr%E9%2C%20Richard%20Walther%20-%20Blut%20und%20Boden%20-%20Ein%20Grundgedanke%20des%20Nationalsozialismus%20%281936%29%20-%20libgen.li.pdf>
3. DURRANT, Philip a Norbert SCHMITT. Adult Learners' Retention of Collocations from Exposure. *Second Language Research*, roč. 26 (2010), č. 2, s. 163–188. DOI: 10.1177/0267658309349431.
4. HOLEČKOVÁ, Ema. *Češi a Němci v kraji Karoliny Světlé: ze starých archivů a kronik*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-227-6.
5. KARPAŠ, Roman a KVAČEK, Robert. *Stalo se na severu Čech 1900/2000*. Liberec: Nakladatelství 555, 2001. ISBN 80-86424-17-0.
6. KARPAŠ, Roman; BÍLKOVÁ, Libuše; BIMAN, Stanislav; BRUNCLÍK, Zdeněk; HNĚLIČKA, Jan et al. *Kniha o Liberci*. Třetí doplněné a rozšířené vydání. Liberec: Roman Karpas RK, 2022. ISBN 978-80-87100-49-3.
7. KINNE, Michael. Der lange Weg zum deutschen Neologismenwörterbuch. *Neologie und Korpus*. Studien zur deutschen Sprache. Tübingen: Narr, 1998, s. 63–110. ISBN 3-8233-5141-9.
8. KOEPEL, Rolf. *Deutsch als Fremdsprache - Spracherwerblich reflektierte Unterrichtspraxis*. 3., přeprac. a rozš. vyd. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2016.
9. KOVAŘÍK, David. Sudety. Ztráta a odsun. *Extra historie: kauzy*. Brno: Extra Publishing, 2015. ISSN 1805-0301.
10. LEFLER, Adolf, *Reichenberger Zeitung*. Online. 29.11.2009 . Dostupné z: <https://heimatkreis-reichenberg.de/reichenberger-zeitung-2/>
11. LENDO, Sjuul Juliana. Wortfeld- und Komponentenanalyse. *Globale Trends in der Germanistik: Entstehung, Entwicklung und Regionale Unterschiede*. 2018, č. 3, s. 159–167. Online. Dostupné z: <https://docslib.org/doc/227404/jurnal-ilmiah-bahasa-sastra-dan-budaya-jerman>
12. LHOTOVÁ, Markéta. *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. V Liberci: Severočeské muzeum, 2013. ISBN 978-80-87266-14-4.

13. PORZIG, Walter. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, roč. 58 (1934), s. 70–97.
DOI:10.1515/bgsl.1934.1934.58.70.
14. *Reichenberger Zeitung*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel. 1867 – 1938. ISSN 1214-6587. Dostupné také z:
<http://www.digitalniknihovna.cz/kvcli/periodical/uuid:3c2b4140-82ed-11dc-a8f8-000d606f5dc6>
15. SCHARNOWSKI, Susanne. *Heimat: Geschichte eines Missverständnisses*. PDF; Online. Wiesbaden: wbg Academic, 2019. ISBN 978-3-534-74421-3. Dostupné také z: <https://www.perlego.com/book/3466180/-geschichte-eines-missverstdnisses-pdf>
16. SCHLÖR, Tobias. *Digitale Lese Strategien: Wortwolken*. Kits – Kompetent in Technik und Sprache. 2020. Online. Dostupné z: <https://kits.blog/wortwolken>
17. STAFFELDT, Sven. Wortfeldtheorie. In: *Semantiktheorien: Lexikalische Analysen im Vergleich*. Tübingen: Stauffenburg, 2017, s. 97–149.
18. TALLER, Ivan. *Čtení kratochvilné o starém Liberci*. 2. Liberec: Kalendář Liberecka, 1997.
19. TRIER, Jost. *Der Deutsche Wortschatz Im Sinnbezirk Des Verstandes. Die Geschichte Eines Sprachlichen Feldes*. Heidelberg: Carl Winter, 1931, 2. vyd.
20. WEBER, Tilo, 2017. Volk – ein Schlüsselwort im Brennpunkt gegenwärtiger politischer Diskurse. *Aussiger Beiträge*. 2017, č. 1, s. 1–23. ISSN 1802-6419.
21. WILLIS, Judy. Teachable Moments Build Relational Memories. *Kappa Delta Pi Record*. 2007, roč. 43, č. 3, s. 106–109. DOI: 10.1080/00228958.2007.10516662.
22. ZÖLLER, Renate. *Was ist eigentlich Heimat?: Annäherung an ein Gefühl*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2015.